

Ks. MAREK KARCZEWSKI

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

Wydział Teologii

e-mail: marek.karczewski@uwm.edu.pl

ORCID: 0000-0001-9435-3832

DOI: 10.34813/ptr3.2023.19

Apokalipsa św. Jana jako proroctwo wczesnochrześcijańskie

Apocalypse of St. John as an early Christian prophecy

Abstract. In the study special attention was paid to the following points: historical and religious context of writing; features of the prophecy; main directions of contemporary interpretation of Ap. Among the special features of the prophecy of the Apocalypse, the following are discussed: liturgical context of the prophecy; original symbolism; relation to eschatology. The prophecy of Ap refers mainly to eschatology; however, some symbols may have timeless potential.

Keywords: Apocalypse of St. John, the prophecy of the Apocalypse, the prophecy in the New Testament.

W odróżnieniu od proroków starotestamentalnych, ich kontynuatorzy – prorocy chrześcijańscy epoki Nowego Testamentu – są przede wszystkim prorokami Jezusa Chrystusa. Nie zmieniają się zasadniczo główne kierunki działalności prorockiej. Proroctwo chrześcijańskie może dotyczyć aktualnej sytuacji historycznej wspólnoty chrześcijańskiej. Może także dotyczyć przyszłości, w tym również przyszłości eschatologicznej. Jednocześnie w Nowym Testamencie można dostrzec zróżnicowane formy wypełniania funkcji prorockich.

Apokalipsa św. Jana jako proroctwo chrześcijańskie, pozostając w harmonii z głównymi cechami profetyzmu nowotestamentowego, zachowuje swoją oryginalność i wyjątkowość (por. Aune, 2008). Ap jest jedyną księgą Nowego Testamentu,

którą w całości określa się jako prorocstwo. Jednocześnie takie uproszczone stwierdzenie domaga się pewnych precyzacji. Sam termin ‘apokalipsa’ – czyli „odsłonięcie” sugeruje odkrycie jakiejś zakrytej wiedzy. Ap należy do szerokiego nurtu literatury apokaliptycznej, częściowo zawartej w Starym i Nowym Testamencie. Głównym tematem prorocstwa Ap są zapowiedzi ostatecznej odnowy świata w kontekście oczekiwanej paruzji, powtórnego przyjscia Chrystusa. Prorok, autor Ap, który przekazuje prorocstwo Kościołowi jest przede wszystkim wizjonerem. Wizje te zawierają skondensowaną, trudną w interpretacji symbolikę.

W artykule *Apokalipsa św. Jana jako prorocstwo wczesnochrześcijańskie* szczególną uwagę zwrócono na następujące kwestie. W punkcie pierwszym omówiono możliwy kontekst historyczno-religijny powstania dzieła, w kolejnym wskazano na cechy szczególne prorocstwa Ap. Prorocstwo Ap było pierwotnie skierowane do wczesnochrześcijańskiej wspólnoty liturgicznej. Szczególny charakter ma symbolika księgi. Prorocstwo Ap odnosi się głównie do czasów ostatecznych, choć niektóre figury symboliczne mają znaczenie ponadczasowe. W punkcie ostatnim omówiono krótko główne kierunki współczesnej interpretacji prorocstwa Ap. Opracowanie zostało przygotowane z perspektywy teologiczno-biblijnej. Należy także mieć na uwadze fakt, że dyskusja naukowa nad różnymi aspektami profetycznego wymiaru Ap trwa. Ze względu na złożoność problemu możliwe są także opinie odrębne. W artykule wskazywano na możliwe rozwiązania i kierunki dalszej dyskusji.

1. Kontekst religijno-kulturowy powstania Apokalipsy św. Jana

Apokalipsa powstała w środowisku pierwotnego chrześcijaństwa, które rozwijało się w Azji Mniejszej od połowy I wieku. Był to czas dynamicznego rozwoju Imperium Rzymskiego¹. Jako możliwe miejsce powstania Ap wskazuje się stolicę rzymskiej prowincji Azja – Efez (zob. Biguzzi, 1998, s. 276–290). Być może w Efezie napisano całą Ap. Możliwe, że jej fragmenty powstały w innych miejscach, jak Antiochia czy Jerozolima (Yarbro Collins, 2004, s. 1544–1546). Zdecydowana większość badaczy historii tekstu Ap wskazuje Efez jako miejsce ostatecznej redakcji księgi. Sugeruje się, że nastąpiło to pod koniec I w., za panowania cesarza Domicjana (Wojciechowski, 2012a, s. 52–55). Ap została napisana przez osobę pochodzenia żydowskiego. Potwierdzają to obecne w tekście Ap liczne hebraizmy i aramaizmy oraz nietypowa składnia i styl języka greckiego (zob. Karczewski, 2010, s. 31–41). W tradycji chrześcijańskiej autorstwo Ap przypisywano apostołowi Janowi, z którym wiązano także autorstwo czwartej ewangelii. Jednak już w starożytności wskazywano na innego Jana, członka miejscowej wspólnoty chrześcijańskiej (Wojciechowski, 2012a, s. 49–52). W niektórych kręgach egzegetycznych promuje się pogląd o tzw. Szkole Janowej, czyli środowisku literackim związanym z nurtem wczesnego chrześcijaństwa związanym z Janem Apostołem (Aune, 1997, s. LIV–LVI). Należy jednak podkreślić, że obok związków

¹ W tekście Ap można znaleźć liczne odniesienia do Rzymu i opresyjnego wobec chrześcijan charakteru Imperium, zob. Ap 1,9; 2,13; 13,1–10; 13,11–18; 14,8–9; 16,10.13.19; 17,1–18; 18,1–24; 19,20. Zob. Karczewski, 2020.

między J i Ap na płaszczyźnie zastosowanej symboliki i idei teologicznych, pomiędzy księgami istnieją również wyraźne różnice.

Autorem Ap był prorok chrześcijański. Prorok Jan był przekonany w własnym posłannictwie i misji pełnionej we wspólnocie eklezjalnej (por. Ap 1,1–3,9). Świadczy o tym klauzula nienaruszalności proroctwa zawarta w ostatnich wierszach księgi w Ap 22,18–19 (por. Pwt 4,2; Did 4,13; Barn 19,1; Prigent, 2000, s. 500). Zasadniczo, poza pewnymi fragmentami Ap (por. Ap 1,1–8; 2–3; 22,6–21) autor księgi relacjonuje otrzymane wizje. Autorem księgi jest zatem prorok-wizjoner. Symboliczne spożycie zwoju w Ap 10,9–11 przywołuje proroka-wizjonera Ezechiela (Ez 2,1–3,15). Wizje autora tworzą trzon Ap (por. Ap 1,9–20; 4,1–22,5).

W dyskusji naukowej wskazuje się na związek apokaliptyki judaistycznej z kontekstem prześladowań. Pogląd ten pojawia się również w dyskusji na temat okoliczności powstania Ap. Według niektórych opinii Ap mogłaby stanowić księgę pocieszenia dla chrześcijan prześladowanych przez struktury imperialnego Rzymu (zob. Yarbro Collins, 1984, s. 69–73; Schüssler Fiorenza, 1994, s. 254). Prorok Jan, chrześcijanin skazany na karny pobyt na Patmos (por. Ap 1,9) przekazywałby treści podtrzymujące na duchu i wzmacniające wiarę pierwotnego Kościoła (Popielewski, 2001, s. 365–382). Jednakże hipoteza ta domaga się kilku dopowiedzeń. Po pierwsze, trwa dyskusja na temat faktycznego charakteru i zasięgu represji antychrześcijańskich w Azji w II połowie I w (Taylor, 2009, s. 580–596). Sugeruje się niekiedy „nadgorliwość” urzędników rzymskich w Azji Mniejszej w propagowaniu religii imperialnej (van Henten, 2006, s. 181–203; Kotecki, 2006, s. 40; Mounce, 1997, s. 17). Po drugie, założenie, że wspomniane przesunięcie ku apokaliptyce świadczy o trudnej zewnętrznej sytuacji wspólnoty wierzących nie jest do końca przekonujące (Karczewski, 2020, s. 112–113). Istotne treści apokaliptyczne pojawiają się bowiem także w najstarszych księgach prorockich (por. Iz 2,1–5; 24–25). Możliwe, że część materiału Ap powstała pod wpływem kontekstu historycznego, jednak jej przesłanie sięga dalej.

2. Cechy szczególne proroctwa w Apokalipsie

2.1. Wspólnota liturgiczna jako pierwotne środowisko odbiorców Apokalipsy

Od początku naukowej analizy Ap zwracano uwagę na zawarte w niej odniesienia do kultu i ceremonii. Sugerowano, że może to być echo ceremonii imperialnych (Aune, 1983, s. 5–26). Obecnie częściej podkreśla się, że pierwotnym odbiorcą proroctwa Ap mogła być wspólnota Kościoła zebrana na liturgii (zob. Popielewski, 2001, s. 365–382). Wspólnota liturgiczna interpretowała przesłanie Ap w konkretnej sytuacji historycznej, w której się znajdowała (por. Ap 1,1–3). Na związki Ap z liturgią wskazują nie tylko symbole nawiązujące do kultu świątynnego, ale także zastosowana terminologia i liczne typowe formy literackie. Należą do nich dialogi liturgiczne, formy hymniczne, aklamacje, pieśni itp. W Ap po raz pierwszy podkreśla się, że naturalnym dniem liturgicznym jest niedziela (Ap 1,10). Propozycja wyodrębnienia dwóch dialogów liturgicznych na początku (Ap 1,4–8) i na końcu księgi (Ap

22,16–21) nie jest akceptowana powszechnie, jednak znajduje wśród badaczy Ap grono zwolenników. Przyjęcie tej propozycji pozwala z większą łatwością dostrzec związek proroka-wizjonera z liturgią (Kotecki, 2013, s. 19–20). Możliwe, że prorok był moderatorem spotkania liturgicznego. Prawdopodobne jest zatem, że liturgia Ap miała cechy charyzmatyczne. Wskazuje na to nasycenie treściami o charakterze pneumatologicznym (por. Kotecki, 2006).

Prorok Jan, autor Ap, kierował przesłanie Ap do siedmiu Kościołów Azji Mniejszej (Ap 2–3) (Siemieniec, 2014, s. 175–214). W samej strukturze Listów do Kościołów znajdują się formy literackie typowe dla klasycznej literatury prorockiej Starego Testamentu (zob. Karczewski, 2010, s. 41–44). Należy do np. stosowana w starotestamentowej literaturze profetycznej tzw. formuła posłańca – „tak mówi (Bóg)”. W Listach do Kościołów tym, który mówi, jest Jezus Zmartwychwstały noszący symboliczne imiona (por. Ap 2,1b.8b.12b.18b; 3,1b.7b.14b). Forma listów łączy w sobie właściwe dla prorocstwa nowotestamentowego upomnienie w celu odnowy Kościoła oraz obietnice o charakterze eschatologicznym.

W Ap 4–5 zawarto wizję liturgii niebiańskiej, której uczestnikiem był sam wizjoner. Teksty te podkreślają znaczenie liturgii dla autora i odbiorców Ap. Podkreślona jest ciągłość liturgii Starego i Nowego Testamentu (por. Ap 4,8; Iz 6,3). Kluczową pozycję zajmuje w niej kult Jezusa Chrystusa Zabitego i Zmartwychwstałego, Pana dziejów (por. Ap 5,5–6). Jest to liturgia uwielbienia i dziękczynienia Bogu i Barankowi (Ap 4,9.11; 5,9–10; 12.13–14). Formy hymniczne stosowane w trakcie prezentacji wizji mają pewną charakterystyczną cechę. Jest nią poszerzanie perspektywy teologicznej i eklezjalnej (zob. Karczewski, 2010, s. 45–47). W Ap hymn może być formą komentarza i wyjaśnienia wizji (por. Ap 11,15–19; 12,10–12; 15,1–6). Inny problem stanowi oryginalny charakter tekstu Ap 18 (zob. Karczewski, 2012, s. 238–249). W Ap 18 zamieszczono rzadką formę pieśni żałobnej. Stanowi ona część rozbudowanej wizji upadku wielkiego Babilonu w Ap 17–18.

Warto zauważyć, że dla autora Ap kult jest formą wyrażania własnych przekonań, formą świadectwa. Również zwolennicy Smoka i wielkich bestii uczestniczą w kultach. Są one jednak fałszywe, ponieważ są zwrócone przeciwko Bogu i Barankowi (por. Ap 13,1.3–4.8.15). Charakter profetyczny i eschatologiczny posiada liturgia zaślubin Baranka w Ap 19,1–8. Znane z liturgii starożytnego Izraela radosne „Alleluja” w Nowym Testamencie występuje jedynie w Ap 19,1b.3.4.6. W wizji niebiańskiej Jerozolimy nie ma miejsca na świątynię, jednak główny akcent położono na nieustanny kult Boga i Baranka (por. Ap 21,22–24; 22,3; Karczewski, 2010, s. 203).

Pierwotny związek Ap z kontekstem liturgicznym jest jedną z istotnych jej cech, które należałoby uwzględnić w trakcie jej interpretacji.

2.2. Specyfika symboli Apokalipsy

Zastosowanie języka symboli w literaturze apokaliptycznej nie jest niczym nadzwyczajnym. Jednak w przypadku Ap jej symbole odgrywają rolę fundamentalną. Ich interpretacja nie jest łatwa. Symbole wypełniają większość treści Ap i tworzą bazę jej struktury literackiej (Kotecki, 2013, s. 22–23). Wiele z nich wiąże się z judaizmem biblijnym

i judaistyczną literaturą międzytestamentową. Niektóre nawiązują do kultury hellenistycznej i rzymskiej (Wojciechowski, 2012b, s. 115–124.). Ponad dwie trzecie symboli w Ap ma związek ze Starym Testamentem (por. Beale i McDonough, 2007, s. 1081–1158). Zdecydowana większość nawiązuje do ksiąg prorockich Starego Testamentu². Zależność ta może mieć różną intensywność (zob. Moyise, 2014). Trwa dyskusja, czy mimo oczywistych związków symboliki Ap ze Starym Testamentem, można mówić o rzeczywistych cytatach. Sugeruje się, że lepiej doszukiwać się w Ap aluzji pierwszorzędnych oraz echa (Kotecki, 2013, s. 21–22). Symbole Ap mogą nawiązywać do kilku tekstów Starego Testamentu jednocześnie (por. Karczewski, 2010, s. 14–17). Ustalenie, który z nich ma walor aluzji pierwszorzędnej, nie zawsze jest oczywiste. Istotną rolę odgrywają skoncentrowane figury symboliczne, które tworzy kilka symboli jednocześnie (por. Ap 5,5–6; 9,1–12; 9,17–19; 11,3–13). Relacja między symbolami tworzącymi figurę symboliczną może być odczytywana jako forma jej wewnętrznej struktury (por. Ap 12,1–2)³. W zależności od rodzaju i znaczenia symbolu może ona mieć charakter kontynuacji lub dyskontynuacji. Na uwagę zasługuje stosowana technika stopniowego definiowania nieostrych początkowo figur symbolicznych⁴. Dopiero w wyniku dalszej narracji odbiorca Ap dowiaduje się wprost, o czym mówi autor księgi. W ten sposób symbol staje się rzeczywistością dynamiczną, rozwojową. Figury symboliczne mogą przerażać i stymulować wyobraźnię. Wizja jest połączona z audycją, relacją na temat rodzaju słyszanych dźwięków i ich natężenia (zob. Nowińska, 2016). Autor Ap celowo wzmacnia uwagę odbiorców poprzez zastosowanie konkretnych zabiegów stylistycznych⁵. Wydaje się również, że w przypadku niektórych figur symbolicznych zawartych w Ap można co najwyżej mówić o znaczeniu prawdopodobnym (por. Ap 9,16–19; 13,1–10; 13,11–18; 17,11–14; 20,1–6).

Choć symbole Ap mogą pochodzić z różnych źródeł główny cel ich prezentacji stanowi przekazanie określonej treści teologicznej. Kompletnie odczytanie symboli Ap wiąże się zatem z zastosowaniem odpowiedniego klucza do interpretacji teologicznej. Jest to klucz chrystologiczny (por. Ap 1,1; 5,5; 22,1–5.16). W przypadku chrystologii Ap mówi się o jej specyficznym odcieniu określanym jako chrystologia teocentryczna (Kotecki, 2008, s. 509–524). Wiaże się to z charakterystycznym sposobem prezentacji Boga i Baranka. Chrystologia teocentryczna, wzbogacona elementami oryginalnej pneumatologii i ekezejologii stanowi bazę teologii Ap.

² Wśród całościowych opracowań na temat związku treści Ap i jej symboliki z starotestamentową literaturą prorocką zob.m.in. Beale, 2010; Gangemi, 1974; Garbacki, 2018; Jauhinen, 2003; Kowalski, 2004; Linke, 2007; Moyise, 2004. Szerzej na temat symboliki Ap zob. Karczewski, 2010, s. 71–84.

³ Klasyczny przykład stanowi wizja apokaliptycznej niewiasty w Ap 12,1–2, która jednocześnie jest obleczona w słońce, ukoronowana w wieniec z dwunastu gwiazd, z księżycem pod jej stopami.

⁴ Idealny przykład stanowi demoniczna figura wielkiego smoka w Ap 12–20. Zob. Karczewski, 2013.

⁵ Ponad 300 razy stosuje się zaimek wskazujący „oto”, który w języku greckim dosłownie tłumaczy się jako „patrz”, „spójrz”. Prawdopodobnie podobną rolę pełnią zamieszczone w tekście niektóre rażące błędy gramatyczne i stylistyczne, zob. Ap 1,4; 12,5, zob. Karczewski, 2010, s. 37–41.

2.3. Relacja do eschatologii

Cechą charakterystyczną Ap jest związek profetyzmu z eschatologią. Główną perspektywę księgi stanowi apokaliptyczna teologia czasu⁶. Wspólnota chrześcijańska spodziewała się bliskiej paruzji Chrystusa i odnowienia świata (por. Ap 1,1–3). Oczekiwanie na powtórne przyjście Jezusa tworzy ramy wszystkich zawartych w Ap prorocत्व (Ap 1,7.17; 22,13.17.20; zob. Jankowski, 2007, s. 35–64). Ich kulminację stanowi zapowiedź ostatecznego zwycięstwo nad strukturami zła oraz odnowienia świata (Ap 19–22). Nowa Jerozolima symbolizuje odnowioną rzeczywistość skoncentrowaną wokół Boga i Baranka (Ap 21,1–27). Prorocत्व to stanowi najbardziej kompletną symboliczną wizję eschatologicznej wspólnoty zbawionych w całej Biblii. Dzięki zwycięstwu Jezusa Chrystusa utracony niegdyś raj będzie dostępny w stopniu zwielokrotnionym (Ap 22,1–5). Zapowiedzi eschatologiczne zawarte w Ap są prezentowane w sposób dynamiczny (zob. Karczewski, 2021, s. 221–223). Typowe dla Ap są sformułowania „bliski czas” (Ap 1,3; 22,10); „przychodzę”, „przychodzący” (Ap 1,4.7.8; 22,7.12.17.20); „wkrótce” (Ap 22,7.12.20); „mało czasu” (Ap 12,12b). Czas pomiędzy pierwszym i ostatecznym przyjściem kurczy się. Jednocześnie realizują się etapy historii zbawienia przewidziane przez Pana historii (Wojciechowski, 2012, s. 108–109). W perspektywie eklezjalnej prorocत्व eschatologiczne Ap posiada kolosalne znaczenie. Pomimo różnych zewnętrznych i wewnętrznych problemów, Kościół już uczestniczy w zwycięstwie Chrystusa nad siłami zła (Spatafora, 1999, s. 259–278). Nawet jeżeli zdaje się, że pijany krwią męczenników wielki Babilon wydaje się być niepokonany (Ap 17,6), prorocत्व Ap nie pozostawia wątpliwości co do prawdziwego zwycięzcy (Ap 17,14). Szereg tekstów Ap wskazujących na ścisły związek Chrystusa z Kościołem, odczytywanych w perspektywie eschatologicznej zapowiada udział chrześcijan w zwycięstwie Chrystusa (por. Karczewski, 2009, s. 265–281). Osiągnie ono swoją pełnię w momencie ostatecznego wypełnienia nadziei eschatologicznych.

3. Główne kierunki współczesnej interpretacji prorocтва Apokalipsy

Pojawiające się w historii chrześcijaństwa interpretacje Ap tworzyły pewne nurty. Główne z nich to: preterystyczny; historyzujący; futurystyczny, idealistyczny (Beale, 1999, s. 37–49). Popularne były interpretacje millenarystyczne. W średniowieczu próbowano odnosić je do historii Kościoła. Z nurtem tym wiążą się m.in. poglądy Joachima da Fiore, Piotra Aureolusa czy Mikołaja z Liry (Lempa, 1994, s. 39–45). W kontekście ostrych sporów religijnych z dużą łatwością utożsamiano jedną z konfesji chrześcijańskiej z demonicznymi bestiami lub wielkim Babilonem (Wojciechowski, 2012a, s. 77). Bałwochwalczy, wielki Babilon nader łatwo utożsamiano z papieństwem (Witkowski, 2012, s. 365–371; Karczewski, 2020, s. 109–123).

⁶ Dyskusje na ten temat prowadzili m.in. Aune, 2002; Jankowski, 2001; s. 229–248; Karczewski, 2019, s. 279–306; Malina, 1989, s. 1–30; Rissi, 1965; Siemieniec, 2019, s. 307–342.

Od momentu rozwoju badań naukowych nad Ap odrzuca się sensowność różnorodnych nadinterpretacji i wyjaśnień czysto konfesyjnych. Jednak pojawiają się nieustannie nowe i nierzadko mocno subiektywne (Kotecki, 2021, s. 6–11).

Aktualnie w przestrzeni studiów literackich, filologicznych, historycznych, religioznawczych i teologicznych Ap traktowana jest jako interesujący przykład wczesnochrześcijańskiej literatury profetycznej i apokaliptycznej. Bazując na efektach badań nauk historycznych i religioznawczych, zwraca się uwagę na kontekst i proces powstania księgi, na możliwe źródła i procesy transmisji zawartych w niej idei. Istnieje szereg wartościowych badań, których efekty mogą być traktowane jako podstawowe i konieczne w dalszych rozważaniach nad Ap (zob. m.in. Aune, 2006, s. 58–59.60–64; Bauckham, 2000; Biguzzi, 2001, s. 339–471; Klauck, 2001, s. 683–698; Kotecki, 2013; Osborne, 2006, s. 488–522.606–661; Yarbrow Collins, 2004, s. 1542–1547.1560–1562.1565–1567).

Wskazuje się na aktualność niektórych zawartych w Ap wskazań etycznych w kontekście eklezjalnym, takich jak np. sprawiedliwość społeczna, odrzucenie materializmu praktycznego i absolutyzacji władzy państwowej (zob. m.in. Bedrinan, 1996; Giesen, 1986, s. 61–76.106–112–143; Schüssler Fiorenza, 2006, s. 243–269; Uland, 1997, s. 340–350; Wojciechowski, 2012, s. 85–89). Etyczny i teologiczno-moralny charakter przesłania Ap wynika traktowania jej w środowisku chrześcijańskim jako zawsze aktualnego słowa Boga.

Niektóre proroctwa Ap stały się przedmiotem refleksji Papieskiej Komisji Biblijnej⁷. W dokumencie *Biblia a moralność* (2009, pkt. 116–119, s. 160–164) odniesiono się do przesłania Ap dotyczącego symbolicznej figury wielkiego Babilonu oraz obrazów wrogich struktur imperialnych (por. Ap 13.17–18). Sugeruje się, by dostrzegać w nich ponadczasowe figury profetyczne dotyczące antychrześcijańskich totalitarnych systemów politycznych. Wielki Babilon miałby obrazować formy absolutyzacji władzy politycznej, iluzorycznej samowystarczalności, zjawisko samoubóstwienia struktur ludzkich oraz agresywne odrzucanie Boga jako Pana historii.

Aktualność proroctwa Ap dostrzegalna jest zatem na poziomie etycznym, teologiczno-moralnym czy teologiczno-duchowym (por. Karczewski, 2008, s. 10–20). Wśród owoców prowadzonej dyskusji naukowej jest jeden szczególnie cenny. Jest nim cierpliwe poszukiwanie właściwej dla danej dziedziny metodologii interpretacji Ap. Dotyczy to także refleksji egzegetycznej i teologicznej na temat profetyzmu księgi. Jej bazę tworzą uwzględnienie oryginalnego kontekstu historycznego i literackiego Ap oraz złożonego charakteru jej symboliki (por. Kotecki, 2012, s. 15–34).

Podsumowanie

Z perspektywy chrześcijańskiej Ap jest księgą, której proroctwo już się realizuje. Jednak nie dokonało się ono jeszcze w pełni i osiągnie swoją kulminację w czasach eschatologicznych. W naturalny sposób zatem istotna zawartość proroctwa Ap prze-

⁷ Watykański międzynarodowy organ doradczy papieża powstały w 1902 r. W skład Komisji wchodzi dwadzieścia uznanych autorytetów z zakresu badań naukowych nad Biblią, zob. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/pcb_documents/rc_con_cfaith_pro_14071997_pcbible_it.html (pobrano 5.01.2023).

kracza to, co naukowe, sprawdzalne, udokumentowane. Proroctwo Ap fascynuje nie tylko fachowców. Od wieków niepokoi, przeraża, inspiruje, domaga się wyjaśnień i komentarza.

W zaprezentowanym omówieniu zasygnalizowano kwestie, które w ostatnich latach stały się przedmiotem debaty naukowej na temat profetyzmu ostatniej księgi Biblii chrześcijańskiej. Trwają badania dotyczące kontekstu historyczno-religijnego powstania Ap i pierwszych jej odbiorców. Istotne znaczenie dla określenia oryginalności Ap jako proroctwa wczesnochrześcijańskiego posiadają: dowartościowanie znaczenia wspólnoty liturgicznej jako środowiska jego interpretacji; bogata i złożona symbolika oraz dynamika eschatologiczna. Eschatologia stanowi bowiem oś proroctwa Ap. Aktualne nurty interpretacji Ap ujawniają bogactwo jej treści i elementy o znaczeniu ponadczasowym.

Ze względu na ograniczoną objętość artykułu poruszone w nim zagadnienia tematy zostały przedstawione w sposób syntetyczny. Opracowanie posiada zatem charakter wprowadzenia do głębszej refleksji na temat prorockiego charakteru Apokalipsy św. Jana. Stanowi także zaproszenie do dalszych poszukiwań dla zajmujących się profetyzmem wczesnochrześcijańskim.

Literatura

- Aune, D. E. (1983). The Influence of Roman imperial court ceremonial on the Apocalypse of John. *Biblical Research*, 28, 5–26.
- Aune, D. E. (1997). *Revelation 1–5*. Thomas Nelson.
- Aune, D. E. (2002). God and Time in the Apocalypse of John. W: A. A. Das, F. J. Matera (Eds.), *The Forgotten God. Perspectives in Biblical Theology. Essays in Honor of Paul J. Achtemeier on the Occasion of his Seventy-fifth Birthday* (s. 229–248). Westminster John Knox Press.
- Aune, D. E. (2008). *Apocalypticism, Prophecy, and Magic in Early Christianity*. Baker Academic.
- Bauckham, R. (2000). *The Cimax of Prophecy. Studies on the Book of Revelation*. T&T Clark.
- Beale, G. K. (1999). *The Book of Revelation*. Eedermans Publishing Company.
- Beale, G. K. (2010). *The Use of Daniel in Jewish Apocalyptic Literature and the Revalation of St. John*. T&T Clark.
- Beale, G.K., McDonough, S.M. (2007). Revelation. W: G. K. Beale, A. D. Carson (Eds.), *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament* (s. 1081–1158). Baker Academic-Apollo.
- Bedrinan, C. (1996). *La dimensión socio-política del mensaje teológico del Apocalipsis*. Editrice Pontificia Università Gregoriana.
- Biguzzi, G. (1998). Ephesus, its Artemision, its Temple to the Flavian Emperors, and Idolatry in Revelation. *Novum Testamentum*, 40(3), 276–290.
- Corsani, B. (1996). *L'Apocalisse e l'apocalittica del Nuovo Testamento*. Edizioni Dehoniane Bologna.
- Gangemi, A. (1974). L'utilizzazione del Deutero-Isaia nell'Apocalisse di Giovanni. *Euntes docete*, 27, 109–144. 311–319.
- Giesen, H. (1986). *Johannes-Apokalypse*. Verlag Katholisches Bibelwerk.
- Garbacki, Ł. (2018). *Reinterpretacja Księgi Jeremiasza w Apokalipsie św. Jana*. Bernardinum.
- Jauhinen, M. (2003). *The Use of Zechariah in Revelation*. Mohrsiebeck.
- Jankowski, A. (2001). *Biblijna teologia czasu*. Wydawnictwo Benedyktynów.

- Jankowski, A. (2007). *Eschatologia Nowego Testamentu*. WAM.
- Karczewski, M. (2008). „Któż jest podobny do Bestii ...”? (Ap 13,4). Struktury władzy między historią i prorocstwem w Ap 13. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 41(2), 10–20.
- Karczewski, M. (2009). Jezus Chrystus jako Król królów i Pan panów (Ap 17,14b; 19,16) na tle teologii Apokalipsy. W: A. Paciorek, A. Czaja, A. Tronina (red.), *Ewangelia o królestwie* (s. 265–281). Wydawnictwo KUL.
- Karczewski, M. (2010). *Reinterpretacja Księgi Rodzaju w Apokalipsie św.* Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Karczewski, M. (2012). Wyjście z Babilonu w świetle Ap 18,4b-5. W: W. Chrostowski, B. Strzałkowska (red.), *Patrzmy na Jezusa, który nam w wierze przewodzi. Księga pamiątkowa dla ks. prof. J. Łacha* (s. 238–249). Wyd. Stowarzyszenie Biblistów Polskich.
- Karczewski, M. (2013). *Szatan w Apokalipsie św. Jana*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko Mazurskiego.
- Karczewski, M. (2019). Znaczenie terminu hora (godzina) w Apokalipsie Janowej. *Verbum Vitae*, 35, 279–306.
- Karczewski, M. (2020). Krytyka imperialnego Rzymu w Apokalipsie św. Jana we współczesnych interpretacjach egzegetycznych. *Horyzonty Polityki*, 11(34), 109–123.
- Karczewski, M. (2021). „Zaiste przyjdę niebawem” (Ap 22,20). Kilka refleksji nad eschatologią Apokalipsy św. Jana. *Studia Nauk Teologicznych PAN*, 16, 215–232.
- Kowalski, B. (2004). *Die Rezeption des Propheten Ezechiel in der Offenbarung des Johannes*. Verlag Katholisches Bibelwerk.
- Kotecki, D. (2006). *Duch Święty w zgromadzeniu liturgicznym w świetle Apokalipsy św. Jana*. Vocatio.
- Kotecki, D. (2012). Kryteria interpretacji Apokalipsy. *Biblica et Patristica Thoruniensia*, 5, 15–34.
- Kotecki, D. (2013). *Jezus a Bóg Izraela w Apokalipsie św. Jana*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Kotecki, D. (2021). *Zrozumieć Apokalipsę? Szkice egzegetyczno-teologiczne*. Bonus Liber.
- Lempa, H. (1994). Apokalipsa św. Jana a dzieje Kościoła. Interpretacja eklezjologiczna Apokalipsy św. Jana w historii egzegezy. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*, 2(1), 33–48.
- Linke, W. (2007). Księga Ezechiela w Apokalipsie według św. Jana. *Collectanea Theologica*, 77(4), 79–101.
- Linton, G. L. (2006). Reading Apocalypse as Apocalypse: The Limits of Genre. W: D.L. Barr (Ed.), *The Reality of Apocalypse. Rhetoric and Politic in the Book of Revelation* (s. 9–41). Society of Biblical Literature.
- Lopez, J. (1998). *La figura da la bestia entre histoia y profecia. Investigacion teologico-biblica de Apocalypsis 13,1–18*. Editrice Pontifica Università Gregoriana.
- Malina, B. J. (1989). Christ and Time: Swiss or Mediterranean? *Catholic Biblical Quarterly*, 51, 1–30.
- Mounce, R. H. (1997). *The Book of Revelation*. Revised. Eerdmans Publishing Company.
- Moyise, S. (2004). The Psalms and the Book of Revelation. W: S. Moyise, M.J.J. Menken (Eds.), *The Psalms in the New Testament* (s. 231–246). Continuum International Publishing.
- Moyise, S. (2014). *The Old Testament Use in the Book of Revelation*. T&T Clark.
- Nowińska, J. (2016). *Co słyszysz poza słowem? Sound design Apokalipsy św. Jana*. Vocatio.
- Osborne, G. R. (2006). *Revelation*. Baker Academic.
- Papieska Komisja Biblijna. (2009). *Biblia a moralność. Biblijne korzenie postępowania chrześcijańskiego*. Instytut Teologii Biblijnej Verbum.
- Popielewski, W. (2001). Związek religii imperialnej z czasem ucisku: „Sitz im Leben” Apokalipsy. W: W. Chrostowski (red.), *Duch i Oblubienica mówi: „przyjdź”*. Księga pamiątkowa dla o. A. Jankowskiego OSB w 85 rocznicę urodzin (s. 365–382). Vocatio.
- Prigent, P. (2000). *L'Apocalypse de Saint Jean*. Labor et Fides.

- Rissi, M. (1965). *Was ist und was geschehen soll danach. Die Zeit- und Geschichtsauffassung der Offenbarung des Johannes*. Theologischer Verlag Zürich.
- Schüssler Fiorenza, E. (1994). *L'Apocalisse. Visione di un mondo giusto*. Queriniana.
- Schüssler Fiorenza, E. (2006). Babylon the Great: A Rhetorical-Political of Revelation 17–18. W: D.L. Barr (Ed.), *The Reality of Apocalypse. Rhetoric and Politic in the Book of Revelation* (s. 221–269). Society of Biblical Literature.
- Siemieniec, T. (2014). Zagrożenia wiary i sposoby ich przewycięzania w świetle listów do Kościołów (Ap 2–3). W: M. Kowalski (red.), *Od wiary Abrahama do wiary Kościoła* (s. 175–214). Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Siemieniec, T. (2019). Teologiczna funkcja terminów kairos i chronos w Apokalipsie Janowej. *Verbum Vitae*, 35, 307–342.
- Spatafora, A. (1999). Le sens eschatologique de l'Apocalypse de Jean. *Eglise et Théologie*, 30(2), 259–278.
- Taylor, F. D. (2009). The Monetary Crisis in Revelation 13:17 and the Provenance of the Book of Revelation. *Catholic Biblical Quarterly*, 71, 580–596.
- Ulland, H. (1997). *Die Vision als Radikalisierung der Wirklichkeit in der Apokalypse des Johannes*. Tübingen. Francke Verlag.
- Witkowski, S. (2012). „Wielki Babilon” w Janowej Apokalipsie jako kryptonim imperialnego Rzymu oraz wrogiego Bogu świata. La Salette.
- Wojciechowski, M. (2012a). *Apokalipsa św. Jana*. Edycja Świętego Pawła.
- Wojciechowski, M. (2012b). Wpływy greckie w Apokalipsie św. Jana. *Biblica et Patristica Thoruniensia*, 5, 115–124.
- Van Henten, J. (2006). Dragon Myth and Imperial Ideology in Revelation 12–13. W: D.L. Barr (Ed.), *The Reality of Apocalypse. Rhetoric and Politic in the Book of Revelation* (s. 181–203). Society of Biblical Literature.
- Yarbro Collins, A. (1984). *Crisis and Catharsis. The Power of Apocalypse*. Westminster.
- Yarbro Collins, A. (2004). Apokalipsa św. Jana. W: R.E. Brown, J.A. Fitzmeyer, R.E. Murphy (red.), *Katolicki Komentarz Biblijny* (s. 1542–1572). Vocatio.